

Pagrindiniai klausimai:

- Kas yra psichikos sveikata ir patyčios?
- Kaip patyčios paplitusios Lietuvos mokyklose?
- Kokios patyčių prevencijos programos įgyvendinamos Lietuvoje?
- Kas yra „Olweus“ prevencinė programa? Kaip ji įgyvendinama Lietuvoje?
- Kaip mokykla gali stabdyti patyčias?

PATYČIOS LIETUVOS MOKYKLOSE: PROBLEMOS IR JŲ SPRENDIMO BŪDAI

„Dvejus metus Džonis, tylus paauglys, buvo gyvas žaislas kai kuriems savo bendraklasiams. Jie reikalavo iš jo pinigų, versdavo valgyti piktžoles ir gerti pieną su valikliais, mušdavo tualete, užrišdavo virvę ant kaklo ir vedžiodavosi kaip šunelį. Apklaunami dėl patyčių Džonio kankintojai sakė, kad persekiojo savo auką, nes tai buvo smagu“ (laikraščio iškarpa, pateikta „Olweus“ programos kūrėjų, 1993).

Nors apie patyčias Lietuvoje kalbama vis dažniau (ypač kai žiniasklaida nušviečia žiaurius šio reiškinio atvejus), tokio pobūdžio susidomėjimas dažniausiai būna momentinis, nesuvokiant tikrojo problemos masto, priežasčių ir pasekmių. Visuomenė per mažai susipažinusi su patyčių problema, neretai neigiama patyčių įtaka žmonių psichikai neįžvelgiama ar bent jau jos toleruojamos kaip „maža blogybė“. Įprastas posakis „Kiekvienas turi mokėti apsiginti“ rodo, kad žmogus paliekamas vienas, ir netgi savaime siūlosi išvada, kad jeigu iš jo ir toliau yra tyčiojama, vadinasi, jis to nusipelnė, nes pats nemoka susitvarkyti.

Tokios galvosenos pasekmes šiandieninėje Lietuvoje iliustruoja statistiniai rodikliai: 27 proc. mokinių teigia 2–3 kartus per mėnesį arba dažniau patiriantys patyčias (palyginimui: Švedijoje – tik apie 4 proc., Latvijoje ir Estijoje apie 22 proc., Rusijoje 16 proc., Vokietijoje 14 proc.).

Lietuvoje su psichikos sveikata susijusių sunkumų turi 41,7 proc. mokyklinio amžiaus vaikų. Paauglių ir jaunų žmonių įvykdytų žmogžudysčių skaičius kelis kartus viršija Europos Sąjungos vidurkį.

Tiriant polinkį į depresiją, suicidines tendencijas, nustatyta, kad apie pusė visų tyrime dalyvavusių mokinių turi polinkį į depresiją arba depresijos apraiškų, apie 10–18 proc. vaikų aplanko suicidinės mintys ir maždaug apie 5 proc. vaikų buvo bandę žudyti. Laimingumo apklausos rodo, kad Lietuvos mokiniai, subjektyviu savęs ir aplinkos vertinimu, yra patys nelaimingiausi Europoje (2004 m.).

Pagal savižudybių skaičių (2006 metais – 30,9 atvejo šimtui tūkstančių gyventojų) Lietuva pirmąją Europoje. Jaunų (10–29 metų) žmonių nužudymų skaičius irgi yra gerokai didesnis negu Vakarų Europos šalyse (5,4 nužudymo 100 000 gyventojų). 2008 m. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis, Lietuvoje kasmet vis daugiau suvartojama alkoholinių gėrimų.

„TNS Gallup“ atlikto tyrimo duomenimis, Lietuvoje 22 proc. vaikų mokykloje yra patyrę fizinį smurtą, iš 19 proc. buvo atiminėjami pinigai, asmeniniai daiktai, maistas. Kitas tyrimas parodė, kad net 58 proc. apklaustų mokinių mano, kad kai kurie mokiniai klasėje jaučiasi atstumti, 69 proc. mano, kad mokykloje mokiniai dažnai vieni iš kitų šaiposi. Tik 15 proc. mokinių pritaria teiginiui, kad mokykla yra antrieji namai.

Patyčios yra viena iš prievartos ir smurto rūšių. Savižudybė neretai būna toleruojamų ir ilgai besitęsiančių patyčių rezultatas.

Šis leidinys skirtas visų Lietuvos mokyklų bendruomenėms – žmonėms, turintiems savo rankose svirtus, kuriais galima daryti didžiausią įtaką stabdant patyčias tarp jaunų žmonių. Mokykla yra vieta, kur mokiniai dažniausiai susiduria su patyčiomis, todėl būtent čia reikalingos permainos, ieškant būdų gerinti vaikų psichosocialines ugdymo(si) sąlygas.

KAS YRA PSICHIKOS SVEIKATA IR PATYČIOS?

Psichikos sveikata yra ne tik psichikos ligos nebuvimas, tai žmogaus dvasinė bei emocinė būseną, leidžianti džiaugtis gyvenimu, liūdėti dėl nesėkmių, savarankiškai priimti sprendimus, aktyviai dalyvauti socialiniame gyvenime.

Patyčias (priekabiavimą) galima apibūdinti kaip „*tyčinį pasikartojantį neigiamą (nemalonų arba skausmingą) vieno ar kelių asmenų elgesį, nukreiptą prieš asmenį, kuriam sunku pačiam apsiginti*“¹. Patyčios gali apimti fizinę, psichologinę, seksualinę prievartą. Patyčios yra žmogaus teisių pažeidėjimas. Auka nėra kalta dėl patiriamo tyčiojimosi.

Patyčios yra vienas iš pagrindinių veiksnių, smarkiai žalojančių vaikų psichikos sveikatą ir trukdančių saugiai jaustis mokykloje, namuose, gatvėje. Patyčios skirstomos į *tiesiogines* (fizinės, žodinės), kai vaikas yra puolamas atvirai, ir *netiesiogines* (vaikas skaudinamas nenaudojant tiesioginės agresijos).

Skiriami individualūs, šeimyniniai, mokykliniai ir visuomeniniai veiksniai, skatinantys tyčiotis.

Individualūs veiksniai – tai įgimtos ir įgytos asmens savybės. Dažniausiai skriaudėjui būdingas impulsyvumas, nelaimingumo ar menkavertiškumo jausmas, malonumo jautimas tyčiojantis iš kitų. JAV psichiatras J. Gilliganas skiria dvi bū-

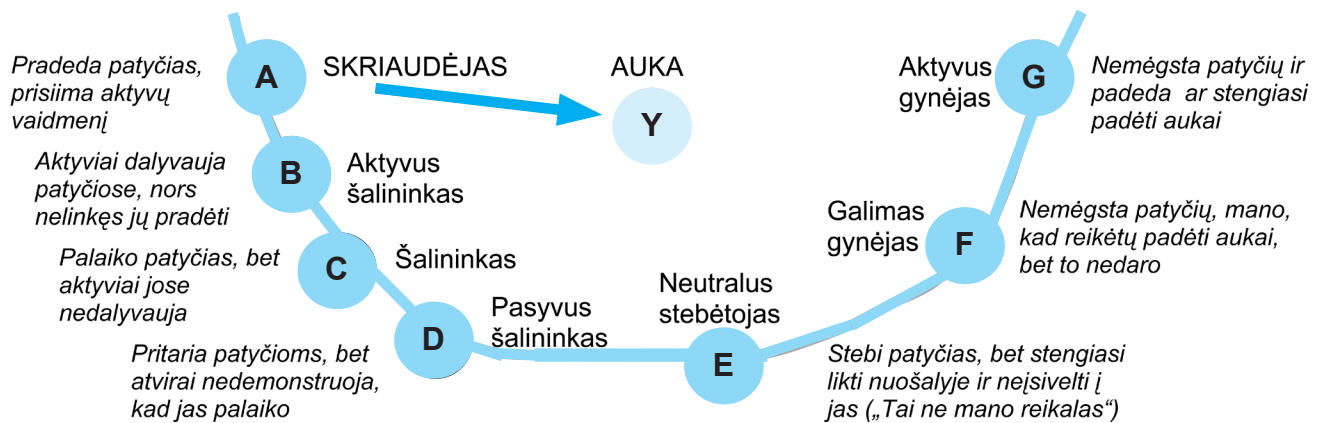
tinias sąlygas smurtui rasti²: 1) žmogus neturi jausmų, kurie jį sulaikytų nuo smurto, t. y. neįsijaučia užuojautos, baimės dėl padarinių, kaltės; 2) žmogus, norėdamas jaustis stiprus, nežino kitų, nesmurtinių, būdų susigražinti savigarbą.

Šeimyniniai veiksniai – tai meilės, šilumos stoka; vaiko žeminimas ir fizinės bausmės šeimoje; tėvų priežiūros ir tvirtų elgesio ribų nebuvimas; nepastovi, išplėsta šeimos struktūra, nenustatyta tvarka; vaiko šeimos požiūris į agresyvių elgesį.

Mokyklos lygmeniu patyčias skatina tokie veiksniai kaip³: daugiau dėmesio neigiamam vaikų elgesiui negu teigiamam; suaugusiųjų priežiūros stoka; mokytojų tyčiojimasis, gėdinimas, grasinimai siekiant suvaldyti klasę; mokytojų nuostata, kad patyčios – tai nieko bloga (patyčių toleravimas); vyraujantys klaidingi įsitikinimai apie patyčias – ir tarp suaugusiųjų, ir tarp vaikų; nesugebėjimas ugdyti bendradarbiavimo, bendros veiklos įgūdžių.

Lietuvos visuomenė pasižymi netolerantiškumu. Netolerantiškas požiūris dažnai būna pirmas žingsnis, skatinantis agresyviai elgtis su nepatinkančiais žmonėmis. Smurtinis elgesys dažnai aprašomas žiniasklaidoje, juo pagrįsti daugelis kompiuterinių žaidimų. Vaikai tyčiodamiesi, užgauliodami kitus tik demonstruoja tai, ko yra išmokę savo aplinkoje.

1 pav. Patyčių ratas: vaikų reagavimo būdai ir vaidmenys patyčių situacijose (D. Olweus, 2001, cit. A. Zaborskis, I. Vareikienė, 2007)

1 pav. bendrais bruožais nusakomi įvairūs patyčiose dalyvaujančiųjų vaidmenys ir būdai, kuriais atliekantieji tuos vaidmenis reaguoja į patyčias (Olweus, 2001).

Smurto auka reikia laikyti ne tik vaiką, iš kurio tyčiojama, bet ir vaiką smurtautoją. Patyčios paliečia ir tuos vaikus,

kurie stebi situaciją (pavyzdžiui, mato suaugusiųjų abejingumą). Taigi patyčiose **dalyvauja didžioji dalis vaikų**, net jei procentinė vaikų, iš kurių yra tyčiojama tiesiogiai, dalis yra maža.

¹ Dan Olweus. *Patyčios mokyklose, faktai ir intervencija*. Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose. Tarptautinės konferencijos pranešimai, 2007 m. gruodžio 6–7 d.

² <http://www.bepatyciu.lt/priezastys>

³ <http://www.bepatyciu.lt/priezastys>

KAIP PATYČIOS PAPLITUSIOS LIETUVOS MOKYKLOSE?

Patyčių paplitimas Lietuvoje tiriamas pagal Tarptautinę mokinių sveikatos ir gyvenamosios tyrimų programą (angl. *Health Behaviour in School-aged Children – HBSC*), kurią koordinuoja Pasaulinė sveikatos organizacija. Lietuvoje pagal šią programą atliktos keturios mokinių apklausos – 1994, 1998, 2002 ir 2006 metais. Jose dalyvavo 11, 13 ir 15 metų mokiniai.

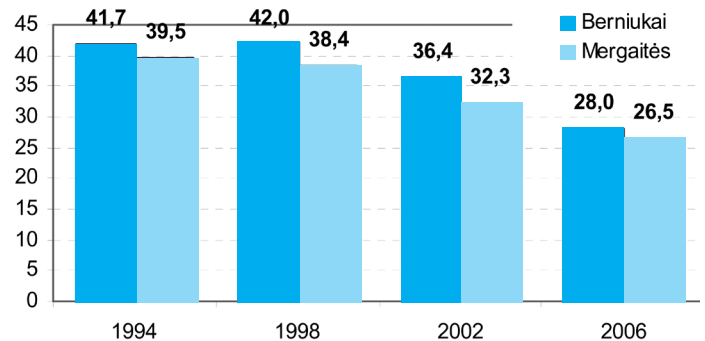
Tyrimų duomenys rodo, kad berniukai dažniau nei mergaitės tampa patyčių objektu (28 proc. berniukų ir 26,5 proc. mergaičių 2006 m. tyrimo duomenimis). Tarp mokinių, ku-

rie mokykloje patys tyčiojasi iš kitų mokinių, berniukų buvo apie 1,5 karto daugiau negu mergaičių (2006 m. 30,3 proc. berniukų, 16,6 proc. mergaičių). Dažniausiai tyčiojasi iš 11–13 metų mokinių, o tyčiojasi dažniausiai 15-mečiai.

Tiriant patyčių paplitimą pagal mokinių gyvenamąją vietą paaiškėjo, kad 1994–1998 m. kaime gyvenantys mokiniai buvo linkę tyčiotis iš kitų mokinių dažniau (iki 34 proc.) negu mieste gyvenantys, tačiau 2002 m. šis skirtumas abiejų lyčių grupėse buvo nereikšmingas, o 2006 m. dažniau tyčiojosi mieste gyvenantys mokiniai.

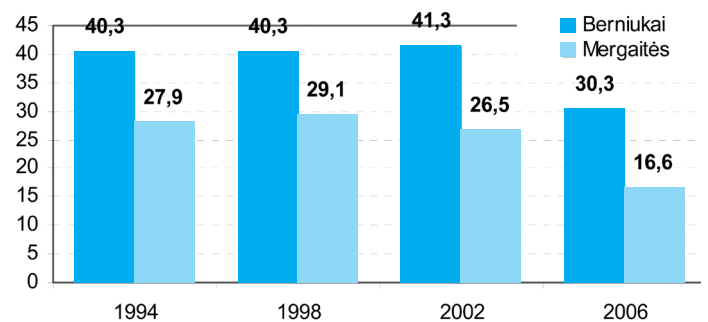
Iš 2 pav. pateiktų duomenų matyti, kad berniukų, nurodžiusių, jog iš jų mokykloje dažnai (2–3 kartus per mėnesį arba dažniau) tyčiojasi kiti, procentas sumažėjo nuo 41,7 (1994 m.) iki 28,0 (2006 m.), o mergaičių – nuo 39,5 (1994 m.) iki 26,5 (2006 m.).

2 pav. Patyrę patyčias mokiniai, 1994–2006 m. (proc.)

Tiriamuoju laikotarpiu analogiškai sumažėjo ir besityčiojančių mokinių procentas (3 pav.): berniukų nuo 40,3 (1994 m.) iki 30,3 (2006 m.), mergaičių – nuo 27,9 (1994 m.) iki 16,6 (2006 m.).

3 pav. Tyčiojasi iš kitų mokiniai, 1994–2006 m. (proc.)

Pastebėta, kad tarp berniukų dažnesnės tiesioginės fizinės patyčios: stumdymas, mušimas ir pan., o mergaitės dažniau linkusios griebtis ir dažniau kenčia nuo netiesioginių verbaliųjų patyčių – apkalbinėjimo, ignoravimo.

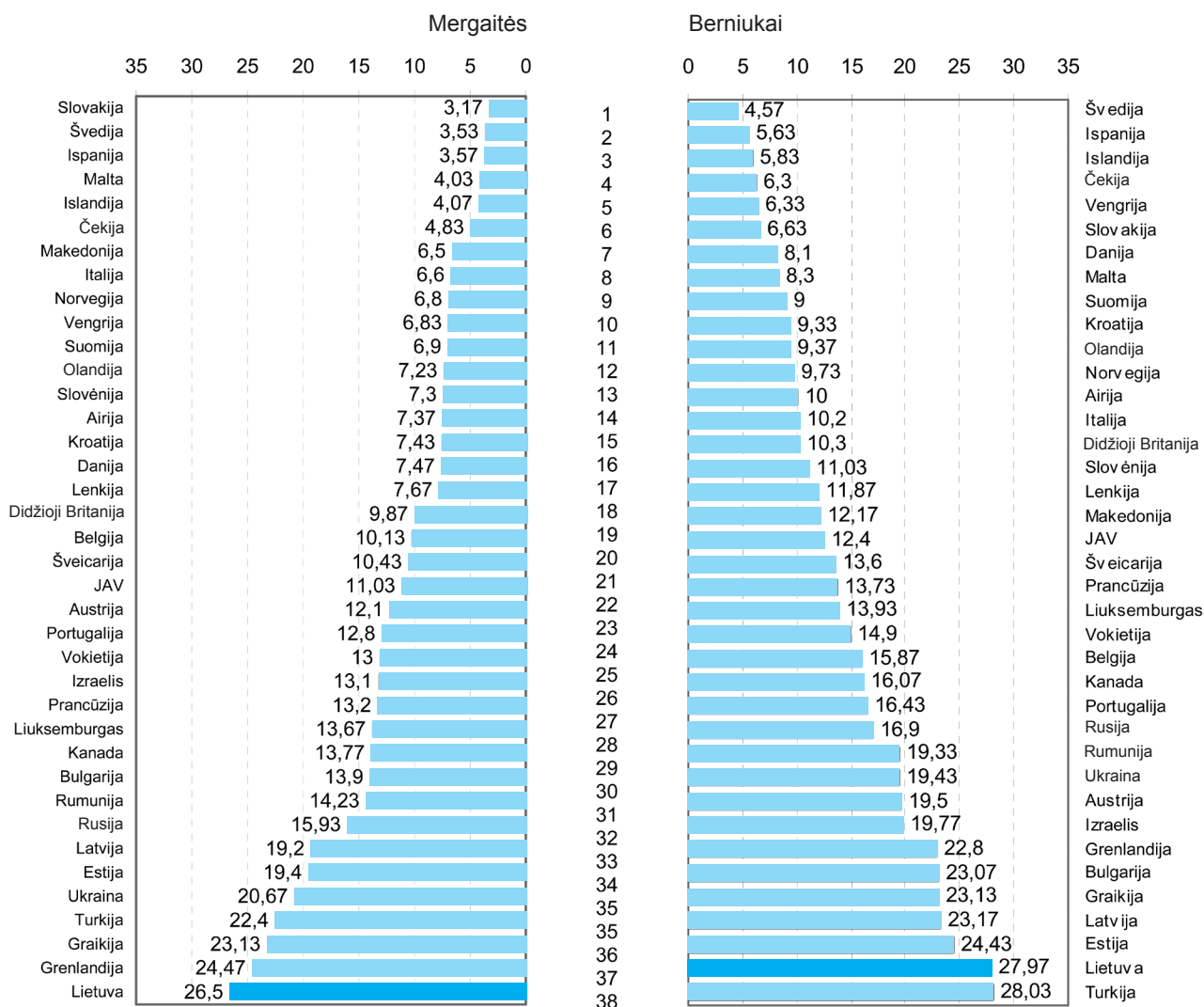
Besityčiojantys iš kitų ir patyčias patiriantys vaikai nėra visiškai atskiros grupės – jos susijusios: didelė dalis vaikų ir patiria patyčias, ir patys tyčiojasi iš kitų.

Labiausiai paplitusi patyčių forma yra prasivardžiovimas, rečiausiai pasitaikanti – daiktų gadinimas, pinigų atiminėjimas⁴. Tokie rezultatai gali būti susiję su vienu veiksniu toleravimu visuomenėje ir bausmių už kitus grėsme. Daiktų gadinimas ir pinigų atiminėjimas yra suvokiami kaip reketas, ir vaikai gali būti sunkiai baudžiami už tokį elgesį. Prasivardžiovimas dažnai vertinamas kaip visiškai normalus ir kito žmogaus nežeidžiantis elgesys. Tačiau prasivardžiovimas, kaip ir kiti patyčių būdai, vaikus gali skaudinti ne kiek ne mažiau.

⁴http://www.bepatyciu.lt/lietuvos_duomenys

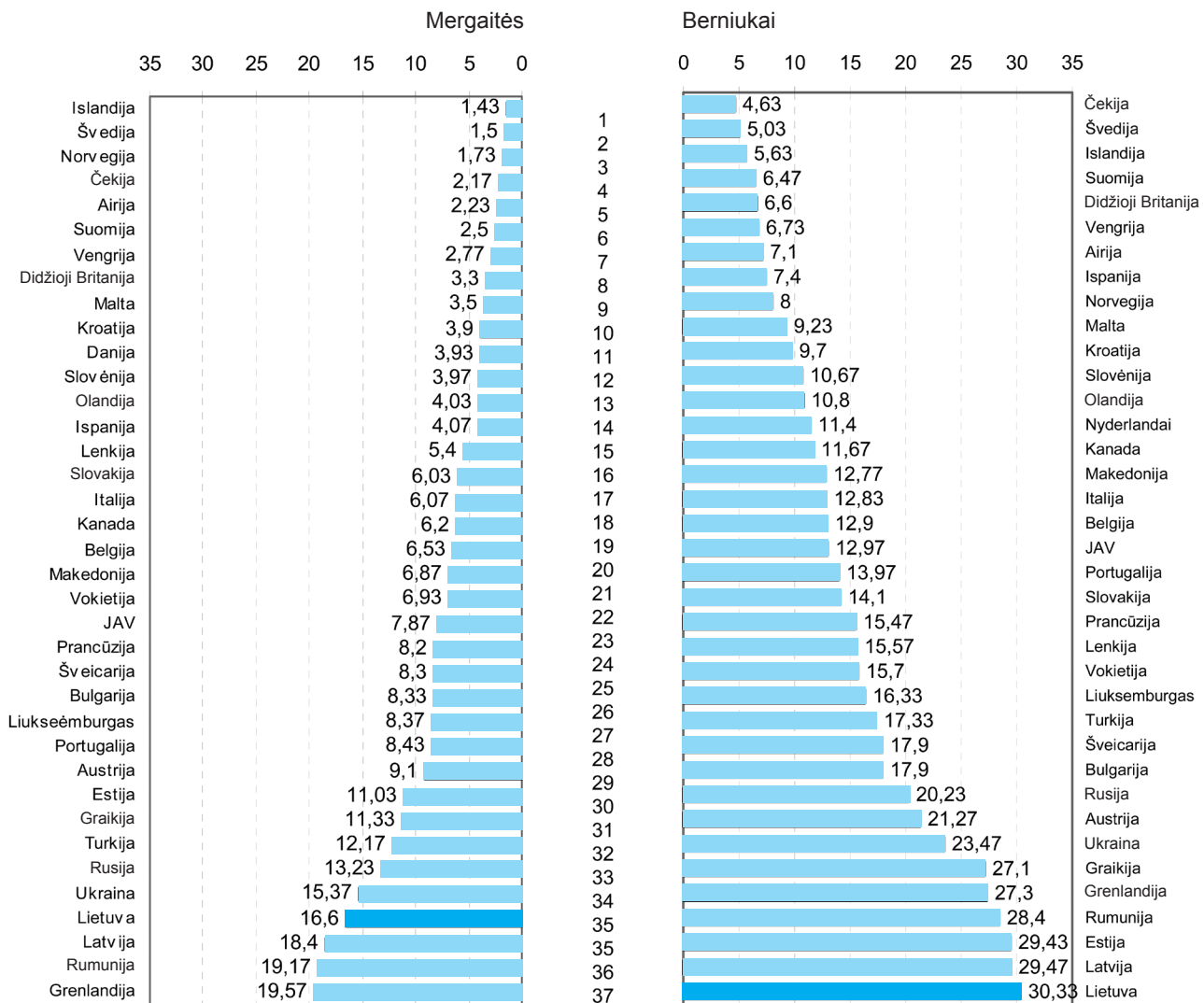
Lietuva pagal dažnai (2–3 kartus per mėnesį arba dažniau) mokyklose patirtų patyčių paplitimą 2005–2006 m. m. pirmauja tarp visų HBSC tyrime dalyvavusių šalių (4 pav.). Lietuvos mergaičių patirtų patyčių dažnis lyginant su kitų 37 šalių mergaitėmis buvo didžiausias (26,5 proc.). Lietuvos berniukus pagal patiriamas patyčias aplenkė (vos 0,06 proc.) tik Turkijos berniukai (28,03 proc.).

4 pav. Patyrę patyčias mokiniai (proc.)

Panašios tendencijos nustatytos ir vertinant mokinių agresijos kitų bendraamžių atžvilgiu dažnį (5 pav.). Lietuvos mokyklose, kaip rodo pastarojo (2006 m.) ir ankstesnių tyrimų duomenys, berniukų, prisipažinusių, kad dažnai tyčiojasi iš kitų mokinių, procentas buvo didžiausias (30,3) iš visų tyrime dalyvavusių šalių. Mergaičių, prisipažinusių, kad dažnai tyčiojasi iš kitų mokinių, procentas (16,6) taip pat buvo vienas didžiausių.

5 pav. Tyčiojasi iš kitų mokiniai (proc.)

- Tyrimai atskleidžia, kad didelė Lietuvos jaunimo dalis kenčia nuo patyčių, smurto, savinaikos, depresijos, seksualinės prievartos, alkoholio vartojimo ir kitų veiksmų, neigiamai veikiančių psichikos sveikatą. Lietuvoje patyčias (tiesiogiai ar netiesiogiai) patiria apie 70 proc. vaikų.
- Nors patyčių paplitimas, kaip rodo 1994–2006 m. stebėsenos duomenys, tarp Lietuvos mokinių reikšmingai sumažėjo, vis tiek yra didžiausias tarp daugelio Europos šalių ir daug didesnis nei JAV ir Kanadoje. Vis dėlto patyčių tarp Lietuvos mokinių, ypač pastaruosiu metu, kiek mažėja. Tai teikia vilties, kad pradėta patyčių prevencijos programa jau pradeda duoti rezultatus.
- Patyčių dažnis tarp kaime ir mieste gyvenančių mokinių pastaruosiu metu yra maždaug vienodas.
- Patyčių iniciatoriai ir aukos dažniau yra berniukai nei mergaitės. Dažniausiai tyčiojama iš 11–13 metų mokinių, o tyčiojami iš kitų – 15-mečiai.
- Nelaimingi atsitikimai nulėmė 75 procentus 15–17 metų jaunuolių mirčių. Šioje amžiaus grupėje dažniausios mirties priežastys – žūtys transporto įvykių metu ir savižudybės.

KOKIOS PATYČIŲ PREVENCIJOS PROGRAMOS ĮGYVENDINAMOS LIETUVOJE?

Lietuvoje dabar jau sėkmingai veikiančias prevencines programas jaunimui „Vaikų linija“, „Be patyčių“ pradėjo diegti visuomeninės organizacijos ir privatūs asmenys. Dar 2004 m. pradėta kampanija „Nustok tyčiotis“. Vėliau į šias iniciatyvas buvo atsiliepta ir politiniu lygmeniu. 2007 m. Vilniuje surengta tarptautinė konferencija „Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose“. Tais pačiais metais patvirtinta Lietuvos psichikos sveikatos strategija, kurioje pirmą kartą psichikos sveikata skelbiama prioritetine veiklos kryptimi. Priimta strategija remiasi naujausiais Pasaulio sveikatos organizacijos, Europos Sąjungos ir kitais tarptautiniais dokumentais, kuriuose psichikos sveikata įvardijama kaip prioritetas sveikatos ir socialinės politikos srityje.

Šalyje pradėtos įgyvendinti pasaulyje plačiu mastu taikomos prevencinės programos:

- Lietuva ėmėsi įgyvendinti viena veiksmingiausių pripažintą „Olweus“ patyčių prevencijos programą.
- Lietuvos ikimokyklinio ugdymo įstaigose įgyvendinama ankstyvosios smurto prevencijos programa „Zipio draugai“, orientuota į 5–7 metų vaikus. Tai viena sėkmingiausių prevencinių programų, įgyvendinamų Lietuvos ugdymo sektoriuje. 2009 metais programoje dalyvauja 72 000 vaikų, nuo 2001 m. dirbti pagal ją mokyta 2 660 pedagogų. Programos „Zipio draugai“ tikslas – siekiant geresnės emocinės vaikų savijautos padėti jiems įgyti socialinių ir emocinių sunkumų įveikimo gebėjimų. Ma-

noma, kad dar vaikystėje įgiję šių gebėjimų vaikai lengviau susidoros su kebliomis ir kritinėmis situacijomis ne tik ankstyvajame amžiuje, bet ir paauglystėje bei suaugę⁵. Sunkumų įveikimo gebėjimai yra labai svarbūs mažinant savižudybių skaičių, taip pat jie prisideda prie patyčių problemos sprendimo.

- Pradinių klasių mokinių socialiniams įgūdžiams ugdyti ir agresyviai elgesiui mažinti įgyvendinama smurto prevencijos programa „Antras žingsnis“.

Lietuvoje taip pat įgyvendinama *Lions Quest* programos dalis „Paauglystės kryžkelėse“, skirta mokykloms. Programos tikslas – lavinti esminius socialinius ir emocinius mokinių įgūdžius: ugdyti savimone, savitvardą, lavinti bendravimo, sprendimų priėmimo gebėjimus.

Kasmet didinamas švietimo pagalbos specialistų skaičius: 2008 m. papildomai įsteigti 124 psichologų, mokytojų padėjėjų, specialiųjų pedagogų etatai. Šalyje veikia suaugusiesiems ir vaikams skirtas interneto puslapis www.bepatyciu.lt.

Nepaisant mokyklose diegiamų prevencinių programų įvairovės, Lietuvoje vis dar trūksta prevencinių programų, orientuotų į paauglius. Tai ypač aktualu, nes su patyčiomis dažniausiai susiduriama būtent paauglystėje. Taip pat per mažai dėmesio yra skiriama tėvystės įgūdžių lavinimui.

KAS YRA „OLWEUS“ PREVENCINĖ PROGRAMA?

„Olweus“ patyčių prevencijos programa yra taikoma Norvegijoje, JAV (36 valstijose), Švedijoje, Japonijoje, Vokietijoje, Didžiojoje Britanijoje ir kitose šalyse. Tai viena iš veiksmingiausių smurto prevencijos programų pasaulyje⁶. Duomenys rodo, kad per vienerius metus programoje dalyvaujančiose Norvegijos mokyklose patyčių sumažėjo 30–70 proc., taip pat pagerėjo tvarka klasėse, santykiai ne tik tarp bendramamžių, bet ir tarp mokinių ir mokytojų, padažnėjo pozityvios nuostatos mokyklos atžvilgiu, reikšmingai sumažėjo asocialių poelgių. Panašūs teigiami pokyčiai pastebimi ir kitose šalyse.

Šios patyčių prevencijos programos pagrindas⁷ yra keturi esminiai principai, apimantys mokyklos – idealiu atveju ir namų – aplinkos sukūrimą, kuriuos galima apibūdinti taip:

- šiluma, domėjimasis, tėvų įsitraukimas;

- tvirtos nepriimtino elgesio ribos;
- nuolat taikomos nebaudžiamosios, nefizinės sankcijos už nepriimtina elgesį ar taisyklių pažeidimą;
- suaugusieji elgiasi kaip autoritetai ir yra pavyzdinio vaidmens modeliai.

Svarbiausia šios programos nuostata yra tokia: mes nepriimame patyčių mokykloje ir sieksime, kad jos pasibaigtų. Svarbus tikslas – pakeisti „galimybės ir pastiprinimo struktūras“ taip, kad patyčių elgesiui būtų mažiau galimybių bei pastiprinimo mokykloje ir kitur⁸.

Programa išsiskiria tuo, kad dirbti smurto prevencijos srityje yra mokoma visa mokyklos bendruomenė, nuo mokyklos vadovo iki pagalbinio darbuotojo. Taip pat stengiamasi, kad patys mokiniai būtų įtraukti į smurto ir patyčių problemų sprendimą.

Tradiciskai manoma, kad smurtą įveikti galima pelnytai nubaudžiant skriaudėjus. Ši paplitusi nuostata yra labai klaidinga. Pagalbą reikia teikti ir aukoms, ir skriaudėjams. Pastaruosius būtina skatinti elgtis neagresyviai. Naivu tikėtis, kad išbarus ar nubaudus besityčiojančią vaiką šis pradės bendrauti draugiškai.

⁵ <http://www.pedagogika.lt/index.php?-1733361981>

⁶ Duomenys – Smurto tyrimų ir prevencijos centras (JAV, Kolorado valstija).

⁷ Dan Olweus. *Patyčios mokyklose, faktai ir intervencija*. Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose. Tarptautinės konferencijos pranešimai, 2007 m. gruodžio 6–7 d.

⁸ Ten pat.

„OLWEUS“ PROGRAMOS ĮGYVENDINIMAS LIETUVOJE

2008 m. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija pasirašė bendradarbiavimo sutartį su *Olweus International* bendrove, atsakinga už „Olweus“ programos mokymus, tyrimus ir įgyvendinimą. 2008–2010 m. vykdomas bandomasis programos diegimo projektas Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos regionų bendrojo lavinimo mokyklose. 2009 m. Lietuvoje „Olweus“ programa įgyvendinama 90 mokyklų, rengiami instruktoriai, organizuojami mokymai mokyklų komandoms – administracijos atstovams, mokyklų prevencinio darbo grupių nariams, psichologams, socialiniams pedagogams, klasių auklėtojams, mokytojams⁹. Per pastaruosius metus mokyta per 1 300 mokytojų ir švietimo pagalbos specialistų, išleista metodinių leidinių mokytojams: „Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba“, „Mokykla gali įveikti patyčias“, „Mokytojams apie patyčias ir jų prevenciją“. Išleisti mokiniams skirti leidiniai: „Vaikams ir paaugliams apie patyčias“, „Moku bendrauti be patyčių“, „Ką kiekvienas vaikas turi žinoti apie smurtą ir kaip išlikti saugiam“ ir tėvams „Galiu padaryti vaiko gyvenimą saugų“. Organizuojama vaikų veikla prieš smurtą mokyklose. Mokiniai skatinami aktyviai dalyvauti prevencinėje veikloje, pavyzdžiui, organizuojant įvairaus pobūdžio renginius, diskusijas. Programos diegimas vienoje mokykloje trunka 18 mėnesių.

Apibendrinant „Olweus“ prevencinės programos diegimo patirtį reikia pažymėti, kad yra mokyklų, kurioms nepavyko, ir jos nutraukė programos diegimą, tačiau yra mokyklų, kurios dirba pagal programą siekdamos mažinti patyčių¹⁰. Pagrindiniai sunkumai, su kuriais susiduriama ir kurie trukdo sėkmingai taikyti programą – nepakankamai įsitraukia mokyklos administracija arba mokyklos vadovui nepatinka programos diegimo idėja.

Dažniausiai „Olweus“ programa mokyklose veikia sėkmingai. Ištekčiai (žinios, pinigai ir laikas), suinteresuotumas (dėmesys, motyvacija) ir parama (mokytojų, auklėtojų, specialistų, mokyklų, savivaldybių bendradarbiavimas, taip pat bendradarbiavimas nacionaliniu lygmeniu) yra pagrindiniai sėkmingo programos veikimo garantai.

Kadangi „Olweus“ programa Lietuvoje pradėta diegti tik prieš kelerius metus, dar nėra duomenų, rodančių, kiek būtent sumažėjo patyčių tose mokyklose, kurios diegė šią programą. Tokius duomenis tikimasi gauti 2010 metų pradžioje.

- Lietuva ėmėsi įgyvendinti pasaulyje viena veiksmingiausių pripažintą „Olweus“ patyčių prevencijos programą. 2009 metais į šią programą įsitraukė 90 bendrojo lavinimo mokyklų.
- Prevencinių programų veiklos apimtis Lietuvoje yra nepakankama. Pagal „Olweus“ programą dirba tik apie 7 procentus visų bendrojo lavinimo mokyklų. Taip pat nėra pastovaus ir pakankamo programos finansavimo.

KAIP MOKYKLA GALI STABDYTI PATYČIAS?

Mokykla yra tik vienas iš veiksmų, formuojančių kiekvieną vaiką, ir teisūs tie, kurie teigia, kad ji nėra viena atsakinga už jauno žmogaus ugdymą. Tačiau kartu su šeima mokykla mokinio asmenybės formavimuisi turi didžiausią įtaką. Didžiausios sėkmės mažinant įvairios prievartos ir smurto prieš vaikus galima tikėtis, kai bendradarbiauja įvairios institucijos (šeima, mokykla, savivaldybė, nacionalinio lygmens institucijos).

Kalbant apie įvairių prevencinių programų diegimą mokyklose neretai teigiama, kad mokyklai užkraunama per daug atsakomybės ir funkcijų. Todėl natūraliai kyla mokytojo (ar visos mokyklos) uždavinių klausimas. Žvelgiant siaurai, mokytojo funkcijos baigiasi mokymosi medžiagos perdavimu ir išmokymo tikrinimu. Tačiau vargu ar galima kvestionuoti tokį mokytojo uždavinį kaip brandaus, save ir kitus gerbiančio žmogaus ugdymas, o norint tai pasiekti, vien mokyti matematikos, fizikos ar lietuvių kalbos nepakanka.

Nors formaliai mokykla nepriklauso sveikatos apsaugos sektoriui ir jos darbotvarkė yra sutelkta į švietimo tikslų siekimą, reikia suvokti, kad rūpinimosi mokymosi rezultatais neįmanoma atskirti nuo rūpinimosi mokinių sveikata. Todėl būtina integruoti sveikatos ugdymą ir švietimą mokykloje. Tuo tarpu jei mokymo įstaigose ir skiriama dėmesio sveikatos ugdymui ar sveikos gyvensenos įgūdžių formavimui, tai daž-

niausiai orientuojamasi į fizinę mokinių sveikatą (per sunkios kuprinės, nesveikas maistas, fizinio aktyvumo trūkumas), o psichikos sveikata daugeliui mokyklos personalo narių yra nežinomas terminas. Vis dėlto net žvelgiant siaurai ir manant, kad mokykla turi užtikrinti tik gerus mokymosi rezultatus, tenka pripažinti, kad blogas mikroklimatas klasėje (nesaugi psichosocialinė mokinio aplinka) neigiamai atsiliepia mokinių mokymosi rezultatams, tad mokytojui tai suprasti ir rūpintis psichosocialine vaiko aplinka yra būtina.

Norint užtikrinti sveiką aplinką mokykloje, yra labai svarbu įtraukti mokinius į prevencinių programų diegimą arba mokyklos gyvenimą apskritai. Mokiniai turi prisidėti prie savo gerovės užtikrinimo. Suteikiant mokiniams daugiau galių priimti sprendimus savo mokykloje ne tik padedama geriau suprasti, kad jie yra mokyklos bendruomenės dalis, kad už tai, kokia bus mokykla, yra atsakingi ir jie patys, bet ir gerėja mokinių santykiai su mokytojais.

Lietuvoje veiksmingai moderniais principais pagrįstai kovai su patyčiomis skiriama per mažai dėmesio. Apie patyčias kalbama vis daugiau, šalyje pradėtos diegti pažangios, kitose šalyse pasiteisinusios prevencinės programos, tačiau problema nėra sprendžiama iš esmės. Nors 2007 m. patvirtinta Visuomenės psichikos sveikatos strategija, tačiau

⁹ Švietimo ir mokslo ministerija šiais metais tęsia anksčiau pradėtas smurto ir patyčių prevencijos programas mokyklose, žr. <http://korys.emokykla.lt/korys-news/admin-folder/2009/kovas/mokyklose-tesiamos-smurto-ir-patyciu-prevencijos-programos/>.

¹⁰ André Baraldsnes. *Sėkmės veiksniai diegiant ir palaikant „Olweus“ patyčių prevencijos programą*. Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose. Tarptautinės konferencijos pranešimai, 2007 m. gruodžio 6–7 d.

trūksta politinės valios jai įgyvendinti, apsiribojama trumpalaikėmis iniciatyvomis, visai neliečiant sisteminių dalykų. Į strategijos tikslus ir uždavinius orientuota veikla lieka pavienių nevyriausybinų organizacijų ar atskirų mokyklų iniciatyva – dažniausiai kaip epizodiniai projektai. Apskritai vyriausybės vengia investuoti į prevencines programas, nes rezultatai pamatomi negreitai. Dažnai investuojama ne į sveikatos stiprinimą, o į padarinių likvidavimą.

Lietuvoje dar trūksta supratimo, kad tokios programos kaip „Olweus“ mokyklose yra būtinos. „Olweus“ programa yra viena sėkmingiausių prevencinių programų pasauliniu lygmeniu. „Olweus“ siaurąją prasmę – prevencinė programa, numatanti savas taisykles mokykloje, plačiąją – principai, tinkami reguliuoti asmens elgesį įvairiais gyvenimo atvejais. Vis dėlto ši programa nėra panacėja, kuri gali išspręsti visas problemas, susijusias su patyčiomis. Yra ir kitų būdų, kuriais galima kovoti su

patyčiomis ar prievartos plitimu mokykloje: prevenciniai filmai, įvairūs renginiai, kitos prevencinės ar į jaunimo įgūdžių lavinimą orientuotos programos.

Įvairių programų ar iniciatyvų finansavimas visada yra keblus klausimas. Vienas iš galimų jo sprendimo būdų yra privataus sektoriaus įtraukimas į prevencinių programų įgyvendinimą. Pasaulinėje praktikoje toks bendradarbiavimas yra įprastas. Mūsų šalyje pastebima tendencija, kad visuomenės psichikos sveikatos stiprinimo iniciatyvos kyla iš apačios, tuo tarpu norint veiksmingai plačiu mastu vykdyti modernias reformas, orientuotas į visuomenės psichikos sveikatos stiprinimą, reikalingas ir politinis supratimas bei nacionalinio lygmens valia. Vis dėlto ir pačios mokyklos (netgi atskiri iniciatyvūs mokytojai) yra pajėgios keisti mokyklos mikroklimatą, mėginti įgyvendinti prevencines programas ir savo pavyzdžiu skatinti kitus imtis to paties. Daugiausiai iš tokio elgesio laimi vaikai.

NAUDOTI ŠALTINIAI

1. www.bepatyciu.lt .
2. *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose*. Tarptautinės konferencijos pranešimai, 2007 m. gruodžio 6–7 d.: http://www.vaikulinija.lt/files/konf_pranesimai_lt.pdf .
3. Robertas Povilaitis, Jurgita Smiltė Jasiulionė. *Mokykla gali įveikti patyčias. Rekomendacijos mokytojams*: http://www.sac.smm.lt/images/file/e_biblioteka/6_mokykla%20gali%20iveikti%20patycias.pdf .
4. *Beat bullying: Toolkit for teachers (schools)*. United Kingdom, 2003.
5. *Bullying. What educators can do about it?* College of Agricultural Science, 2002.
6. *Bullying: Don't suffer in silence. An anti-bullying pack for schools*. United Kingdom: Department for Education and Employment, 2002.
7. A. Zaborskis, I. Vareikienė. *Patyčios Lietuvos mokyklose HBSC tyrimo duomenimis: pokyčiai 1994–2006 m. ir tarptautinis palyginimas*. Tarptautinės konferencijos „Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją“, vykusios 2007 m. gruodžio 6–7 d. Vilniuje, pranešimo medžiaga.

Interneto svetainės, kuriose galima rasti papildomos informacijos:

- Patyčių priežastys – <http://www.vaikulinija.lt/index.php/nustok/patycios/priezastys/>
- „Olweus“ programa – <http://www.sppc.lt/index.php?901799580>
- Informacija apie patyčias – <http://www.bullying.co.uk/>
- Informacija apie patyčias – <http://stopbullyingnow.hrsa.gov/>
- Programa „Antras žingsnis“ – <http://lt.pvc.lt/> .
- Programa „Zipio draugai“ – <http://www.pedagogika.lt/index.php?-1733361981> .
- LIONS QUEST programa – <http://www.lions-quest.lt/>

ŠVIETIMO PROBLEMOS ANALIZĖ – Švietimo ir mokslo ministerijos leidinių serija, skirta politikams, savivaldybių ir apskričių švietimo padalinių specialistams ir plačiajai visuomenei, nušviečianti kylančias ir sprendžiamas švietimo problemas. Serijoje „Švietimo problemos analizė“ pateikiama glausta, konkreti ir aktuali švietimo sistemos funkcionavimo problemų analizė. Leidiniai skelbiami ir internete adresu http://www.smm.lt/svietimo_bukle/analizes.htm.

Pasiūlymus, pastabas ar komentarus prašome siųsti Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginio planavimo ir analizės skyriaus vedėjui Ričardui Ališauskui (ricardas.alisauskas@smm.lt).

Analizę parengė Mindaugas Damijonaitis, Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto Politikos mokslų programos IV kurso studentas.

PATYČIOS LIETUVOS MOKYKLOSE: PROBLEMOS IR JŲ SPRENDIMO BŪDAI

Redaktorė *Mimoza Kligienė*
Maketavo *Valdas Daraškevičius*

2009-12-07. Tir. 500 egz.
Išleido Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos
Švietimo aprūpinimo centras, Geležinio Vilko g. 12, LT-01112 Vilnius
Spausdino UAB „Sapnų sala“, S. Moniuškos g. 21, LT-08113 Vilnius

ISSN 1822-4156